

א. מלשון רש"י (להלן ד: ד"ה להפסקה איתמר) משמע שלרבי יוחנן (וכנראה זוהי שיטת רבי) פוסק מלהזכיר כבר מערב הפסח. וע"ע.

ב. הרא"ש (בתשובה ד,י) נקט שארצות שצריכים לגשם לאחר הפסח – מזכירים אף לאחר הפסח, כגון בארצות אשכנז – מזכירים עד עצרת. ואולם שאר הפוסקים אין נוקטים כן להלכה. וע"ע בסמוך לענין דיעבד אם הזכיר גשם לאחר הפסח באותם ארצות.

ב. מהו המקור לניסוך המים בחג? מתי היו מנסכים? ומה הדין כשניסך בלילה?

אמר רבי אמי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בין חורתן: ניסוך המים (כל שבעה) הלכה למשה מסיני. רבי יהודה אומר: כל שמונה היה מנסך.

ישנם תנאים הסוברים שניסוך המים דאורייתא ולא מהלכה (כבזבחים קי); רבי יהודה בן בתירא דרש ניסוך המים מיתור אותיות 'מים' שביום השני (ונסכיהם) הששי (ונסכיה) והשביעי (כמשפטם). ולדבריו אין מנסכים אלא מיום שני של חג שבו אמור מדרש הניסוך (כ"פ רש"י. ואפשר שכן סובר רבי אבהו. עפ"י תוס'). ולרבי עקיבא, מיום שישו היו מנסכים (שנאמר בו ונסכיה – שני ניסוכים, יין ומים).

יש אומרים [דלא כרש"י וכמשמעות התוס' כאן], שאף לרבי עקיבא ורבי יהודה בן בתירא ניסוך המים נוהג כל שבעה (ע' שפ"א וח"ב, וכתבו שכן משמע בתוס' מו"ק ג:). ומפשטות דברי הוזהר (פינחס רנז). נראה שמנסכים רק בשני בששי ובשביעי. ואפשר שהכוונה שם לרמז בעלמא (ע' מאור ישראל).

אימתי מנסכים – עם תמיד של שחר ולא בין הערבים (יומא כו. ויש אומרים שלפי דעת תנאים אחת ניסוך המים בא עם תמיד של בין הערבים. עתורא"ש יומא לד:).

יש מהראשונים שכתבו על פי סוגיתנו, שאם ניסך בלילה – כשר. (רמב"ם תמידין ומוספין י,ז, ועוד). ומהתוס' משמע שרשאי אף לכתחילה (וכע"ז ד' הרמב"ן). וע' חזו"א קכו,כ. ויש חולקים וסוברים שאין ניסוך אלא ביום [אלא שמילוי המים מתחיל מבלילה] (עריטב"א סוכה מט: מהראב"ד).

דף ג

ג. א. מה דינה של הזכרת טל רוח ועבים בתפילה, לכתחילה ובדיעבד?

ב. מה דינו של המזכיר גשם בתפילתו בימות החמה, ושל מי שלא הזכיר בימות הגשמים?

א. טל ורוחות ועבים, לא חייבו חכמים להזכירם, ואם בא להזכיר – מזכיר. מה טעם – אמר רבי חנינא: לפי שאין נעצרים. הלכך אמר בימות החמה 'משיב הרוח' אין מחזירים אותו. לא אמר 'משיב הרוח' בימות הגשמים – אין מחזירים אותו. ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח (שלא תנשב) ומפריח הטל (שלא ירד) – אין מחזירים אותו.

כתבו התוס' בשם הר"ם עפ"י משמעות הגמרא, שלכתחילה אין לומר 'משיב הרוח' בימות החמה, אבל לענין הזכרת טל הביאו מהר"י לאמרו אף בימות החמה, כדי שאם יהא מסופק בימות הגשמים אם הזכיר גשם אם לאו, לא יצטרך לחזור מאחר ורגיל להזכיר טל.

עתה המנהג הוא שבימות הגשמים מזכירים רוח ושואלים טל. ובימות החמה אין מזכירים ולא שואלים רוח, ולענין הטל יש המזכירים אותו ויש שאין מזכירים. ועבים לעולם אינם נזכרים (ע' בר"ן טעם לכל החילוקים הללו).

ב. בימות החמה, אמר 'מוריד הגשם' – מחזירים אותו. וכן בימות הגשמים, אם לא אמר 'מוריד הגשם' מחזירים אותו.

א. לא הזכיר 'גשם' בימות הגשמים אבל הזכיר 'טל' – אין מחזירים אותו (ירושלמי, מובא בראשונים. והראב"ד פסק בדבר בשיטת תלמודנו, אך למעשה נקט כהירושלמי שהביאו הרי"ף). ודוקא בהזכרה אבל בשאלה, אם לא שאל מטר אף על פי ששאל טל – מחזירים אותו (רמב"ן ו"ש"פ).

ב. לא הזכיר בגבורות; אמרו בירושלמי שמוזכר ב'שומע תפילה'. לא אמר ב'שומע תפילה', אם נזכר קודם שעקר רגליו – חוזר ל'שומע תפילה', ואם לאו – חוזר לראש. ואולם שיטת תלמודנו (בברכות כט – כג"ס שלפנינו) שאין אומר ב'שומע תפילה' אלא שאלת גשמים, אבל הזכרה לא.

הרי"ף והרמב"ם פוסקים כתלמודנו, וכן פסק השו"ע. ואילו התוס' נקטו כדברי הירושלמי. וכן נקטו שאם נזכר קודם שעקר רגליו – חוזר ל'שומע תפילה' (וכן דעת רב האי גאון ועוד). ויש חולקים וסוברים שחוזר לברכת השנים (כדעת הרמב"ם הראב"ד הרא"ש ועוד, וכן פסק בשלחן ערוך קיד,ה).

ג. לא הזכיר גשם ונזכר באמצע ברכת גבורות – אומר במקום שנזכר, בסיום ענין. ואם נזכר לפני 'ברוך אתה ה' – יאמר או, ויחזור שוב 'ונאמן אתה להחיות מתים' כדי לסיים מעין החתימה.

נזכר לאחר שאמר 'ברוך אתה ה'; המשנה – ברורה (קיד,ו בבא"ל; סו"ס"י קיד) כתב שיסיים 'למדני חקיך' ויחזור ל'משיב הרוח ומוריד הגשם' וימשיך הברכה כסדר [ומקור הלכה זו בריטב"א כאן]. ובאגרות משה (או"ח ח"ד צג) כתב שעדיף לגמור הברכה ולהזכיר שם. נזכר לאחר סיום הברכה, ועדיין לא התחיל ברכה שלאחריה – מוזכר גשם במקום שנזכר (ראב"ה; או"ח קיד,ו).

היה מתפלל בציבור ושכח ולא הזכיר – יכול לצאת בשמיעת חזרת הש"ץ, ובלבד שיקשיב לכל תיבה ותיבה (עפ"י בה"ג, מובא בתוס' ועוד).

ד. אפילו במדינות הצריכות למטר לאחר הפסח, אם הזכיר גשם – חזר. (עפ"י שו"ע קיד,ד ופרי מגדים שם, וכן פסק החי"א-אדם. ואינו דומה לשאלת גשמים שבדיעבד סומכים על הרא"ש ואינו חוזר. ובבא"ל שם תמה על החילוק הזה בין שאלה להזכרה, ובתו"א (יח,ו) באר הדבר).

ה. טעה בערבית או בשחרית של פסח ולא הזכיר גשם – אינו חוזר (דרך החיים, מובא במשנ"ב קיד סק"ג).

יש אומרים שבתפלת ליל שבת, שכח ולא הזכיר גשם – אינו חוזר, שלא גרע זה מאילו התפלל מעין שבע שאינו חוזר. וצ"ע (עפ"י באור הלכה).

ו. יש להסתפק לרבי אליעזר אם לא הזכיר גשם בסוכות, האם מעכב אם לאו; כי מצד אחד זהו 'בעונתו' וראוי לירד בשדות, מקום שאין שם סוכות, או שמא כיון שגשמים בחג סימן קללה אין זה עיקר זמנם, וכמו שמשמע בברייתא שהשוו להזכרת תחיית המתים כל השנה. ולהלכה שאין מוזכרים גשם בחג, נראה שאם הזכיר – חוזר, כאילו הזכיר בימות הקיץ (עפ"י חדושים ובאורים).

ז. אמר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' בימות החמה; אם נזכר בתוך הברכה – חוזר לראש הברכה (שו"ע קיד,ד). ובדיעבד אם לא חזר אלא ל'רב להושיע' וסיים ברכתו כראוי – אין מחזירים אותו (מובא במשנ"ב שם). נזכר לאחר שסיים הברכה – חוזר לראש (ע' לבוש ועוד; שפ"א כאן). [נזכר

- לאחר שאמר 'ברוך אתה ה' – יש אומרים שיאמר 'למדני חקיך' ויחזור לראש הברכה. ויש חולקים וסוברים שדינו כסיים הברכה. ע' משנ"ב שם]. והגר"א פסק כהרמב"ם שגם כשזכר עד שלא סיים הברכה – חוזר לראש התפילה.
- אמר 'משיב הרוח ומוריד הגשם' ונוכר תוך כדי דיבור – אין מועיל שיאמר מיד 'טל' אלא חוזר לראש, כלומר ל'אתה גבור' (כן פסקו בשו"ת אור לציון ח"ב ז, כט (מו, כו) ובשו"ת שבט הלוי ח"ו טז [אלא שמשמע ממשטות דבריו שחוזר לראש התפילה. וצ"ב]. ונראה שאם חזר לירב להושיע' מועילה החזרה).
- ח. יש מצדדים לומר שאם הזכיר בימות החמה גשם וגם הזכיר טל – אין מחזירים אותו (עפ"י רמב"ן ור"ן בפירוש הירושלמי), אבל שאר פוסקים חולקים (רמב"ם רא"ש, ב"י ורמ"א קיד, ד).
- ט. ספק אם הזכיר אם לאו (לא גשם ולא טל); עד שלשים יום חזקה מה שהוא רגיל הוא אומר, הלכך מחזירים אותו מספק כל שלשים (תוס'). יש אומרים שדין זה חידוש ואין לך בו אלא חידושו הלכך אם מצטרף צד נוסף לתלות שהזכיר – אינו חוזר (עפ"י ערוך השלחן). ומובא בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א שהמתפלל כל תפילתו מתוך הסידור ואינו זוכר אם הזכיר אם לאו – אינו חוזר, שיש יותר לתלות שאמר כראוי (מובא בידיעון הליכות שדה גליון 115 מהגרמ"מ קארפ שליט"א, עע"ש. וראה בקובץ מוריה תמוז תשנ"ט (עמ' סט) מהגר"ח פ' שיינברג שליט"א שמסתבר שכל אדם צריך לילך לפי מה שמכיר את טבעו ותכונת הרגלו).
- י. התוס' כתבו שש"צ שטעה בהזכרה או בשאלה – אין מחזירים אותו. ואולם שאר פוסקים חולקים על כך (ע' או"ח כ"ג, ג. וע"ע שפת אמת ומאור ישראל). דיני טעות בשאלת גשמים – בברכות כט.

דפים ד – ה

- ד. א. מאימתי ועד מתי שואלים את הגשמים?
 ב. שמיני עצרת בחו"ל, שעושים אותו שני ימים טובים – מה דינם לענין הזכרת גשמים?
- א. מאימתי שואלים את הגשמים [בארץ ישראל] – שנינו במשנתנו: סמוך לגשמים. ופירשו בגמרא שאפילו רבי אליעזר שאומר מזכירים ביום טוב ראשון מודה בשאלה שאינה אלא לאחר החג, שאו הוא זמן גשמים ולא קודם לכן. ולהלן בברייתא נחלקו תנאים אם בשלשה במרחשון מתחילים לשאול או בשבעה בו (רבן גמליאל). וכן פסק רבי אלעזר. ואילו רבי יוחנן פסק משמתחיל להזכיר מתחיל לשאול, כלומר מיד לאחר החג. ופירשו דבריו (לשון אחרונה) שזהו רק לבני ארץ ישראל וכשאינן בית המקדש קיים, אבל בבבל שהפירות מונחים עדיין בשדה לייבוש, וכן בארץ ישראל בזמן המקדש שעולי רגלים צריכים לילך לבתיהם – שואלים רק בשבעה במרחשון. (כן הוא לפירוש התוס' ועוד, אבל לפרש"י בכל מקום אין מתחילים לשאול אלא בשבעה במרחשון).
- א. בגמרא להלן (ו). משמע לכאורה שיש דעת תנאים שמתחילים לשאול ב"ז במרחשון, שהוא זמן רביעה ראשונה לדעה זו (ערש"י שם; בהגר"א רכ סק"ג; חזו"א יח, ט; חדושים ובאורים שם).
- ב. להלכה נקטו הפוסקים כסוגיא דלהלן (י – שהיא עיקר מקומה) שבארץ ישראל מתחילים לשאול בליל שבעה במרחשון, ובחו"ל ששים יום אחר תקופת תשרי (ע' או"ח קיז, א ובהגר"א).
- ג. שאל גשם בתפילה לאחר החג קודם שבעה במרחשון – אינו חוזר (עפ"י מחזיק ברכה ותהלה לדוד קיי; הליכות שלמה ח"א ה, יח).
- פרטים נוספים בשאלת גשמים בחוצה לארץ – ע' להלן י.